

KS. MICHAŁ CZAJKOWSKI
Wrocław

Nieżydowski ewangelista prożydowski

1. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej

„Ewangelia Łukasza i Dzieje Apostolskie (...) są pismami bardzo otwartymi na uniwersalizm, a jednocześnie bardzo sprzyjają Izraelowi”. Stwierdza to opatrzony przedmową kardynała Józefa Ratzingera dokument Papieskiej Komisji Biblijnej (2001)¹. To „sprzyjanie Izraelowi” jest tym bardziej znaczące, że chodzi o autora ksiąg (powstałych w latach 80–90), który wedle prawie powszechnej opinii biblistów, jako jedyny z autorów nowotestamentowych, nie był Żydem². Chodzi jednak w tym „sprzyjaniu” (w oryginale: *des écrits [...] tres favorables a Israël*) nie o zwykłą ludzką sympatię, lecz o teologię: nie ma Nowego Testamentu bez Pierwszego Testamentu, nie ma chrześcijaństwa bez żydowskich korzeni.

„Od razu widać — stwierdza nasz dokument (nr 73) — że pogląd na «Izrael» w ewangelii dzieciństwa, gdzie nazwa pojawia się 7 razy, jest bardzo pozytywny”. Chodzi o dwa pierwsze rozdziały trzeciej ewangelii. I dalej:

---

¹ *Lud żydowski i jego Święte Pisma w Biblii chrześcijańskiej* (PAPIESKA KOMISJA BIBLIJNA), Kielce 2002, s. 144–151. Niestety w polskim przekładzie słowo „Lud” (w oryginale: *People*) zastąpiono słowem „Naród”.

² J. CZERSKI (*Księgi narracyjne Nowego Testamentu. Wprowadzenie historyczno-literackie i teologiczne*, Opole 2003, s. 247–248) pozostaje w tej kwestii sceptyczny: „Przytoczone argumenty nie pozwalają na jednoznaczne rozstrzygnięcie problemu autorstwa trzeciej Ewangelii. Nie można na ich podstawie stwierdzić, czy autor pochodził ze środowiska judaistycznego, czy pogańskiego. (...) Współcześni uczeni przychylają się do opinii, że był on nawróconym poganinem”.

„Nazwa «Żydzi» pojawia się tylko 5 razy, przy czym 3 razy w tytule «król Żydów» przypisanym Jezusowi w opisie Męki”. Stusnie zwraca uwagę dokument na użycie słowa „lud” w tej ewangelii: 36 razy (u Marka 2 razy), zawsze w życzliwym świetle, nawet w opisie Męki. Warto te ostatnie teksty przytoczyć: „Szło też za Nim wielkie mnóstwo ludu, także kobiet, które płakały i żałośnie zawodziły nad Nim” (23,27); „Lud stał i się przyglądał” (23,35); „A wszyscy, którzy się zgromadzili na to widowisko, gdy zobaczyli, co się wydarzyło, bijąc się w piersi, zawracali” (23,48).

2. Ewangelia dzieciństwa

Przejdźmy do początku ewangelii, cytując, komentując i poszerzając tych kilka stroniczek watykańskiego dokumentu. „Ewangelia dzieciństwa stwarza niebywale przyjazną atmosferę wobec żydowskiego ludu” (nr 74, także następne cytaty). Papieska Komisja Biblijna (dalej: PKB) powołuje się na hymn Zachariasza: „Niech będzie uwielbiony Pan, Bóg Izraela, bo lud swój wziął w opiekę i odkupił” (1,68), i na radość prorokini Anny, która „wchwałała Boga i opowiadała o Dziecku wszystkim, którzy oczekiwali wyzwolenia Jerozolimy” (2,38). „Zapowiedzi niezwykłych narodzin przedstawiają «Izraela» (1,68), jak również «Jerozolimę»” (2,38) jako beneficjentów zbawienia, dzięki wypełnieniu się ekonomii zakorzenionej w historii tego ludu”. Dokument PKB nie wspomina natomiast o zwiastowaniu Maryi („Bóg da mu tron jego praojca Dawida. Będzie królował nad domem Jakuba na wieki” — 1,32-33) i jej hymnie („Przyszedł z pomocą swemu słudze Izraelowi, pamięta bowiem o swoim miłosierdziu, jak przyrzekł naszym praojcom, Abrahamowi i jego potomkom po wszystkie wieki” — 1,54-55). Nie przypomina także (bo nie musi — nie przeprowadza analizy całej ewangelii pod kątem tradycji żydowskiej³) pokłonu Nowonarodzonemu żydowskich pasterzy (tylko u Łukasza 2,15-18 — Mateusz pisze o pogańskich mędrcach)

³ Zob. np. BRAT EFRAIM, *Jezus Żyd praktykujący*, Kraków 1994; G. VERMES, *Jezus Żyd. Ewangelia w oczach historyka*, Kraków 2003; M. CZAJKOWSKI, *Co to znaczy, że Jezus jest Żydem?*, w: TENŻE, *Lud Przymierza*, Warszawa 1992, s. 62–71; TENŻE, *Co nas łączy? ABC relacji chrześcijańsko-żydowskich*, Warszawa 2004, s. 75–89; A.H. BAUMANN (red.), *Co każdy powinien wiedzieć o judaizmie*, Kraków 2007, s. 166–170.

i obrzezania ósmego dnia po narodzeniu (2,21), na znak Przymierza zawartego przez Boga z Abrahamem. Jedyne ten nieżydowski ewangelista pisze o tym podstawowym dla judaizmu obrzędzie. PKB podkreśla natomiast, że z tego wypełnienia się zbawczej ekonomii rodzi się „radość wielka dla całego ludu” (2,10), „odkupienie” (1,68-69), „zbawienie” (2,30-31), „chwała dla Twojego ludu Izraela” (2,32)⁴.

„Te dobre nowiny zostały ochoczo przyjęte. Jednak przewiduje się na przyszłość negatywną reakcję na dar Boży”. I tutaj dokument PKB wspomina przepowiednię Symeona, że Syn Maryi będzie znakiem sprzeciwu i że upadek (πρώις) poprzedzi powstanie (lub: zmartwychwstanie – ἀνάστασις) wielu w Izraelu (2,34). „Otwiera w ten sposób głęboką perspektywę, w której Zbawiciel zмага się z wrogimi Mu siłami”. Przypomnijmy, że Łukasz powołuje się na Torę Mojżesza (2,22-24.27.39), kiedy opowiada o wykupie Syna i oczyszczeniu Maryi, a potem — szerzej (2,41-50) — o pobycie dwunastoletniego Jezusa w Świątyni (*Bar Micwa*?⁵). Po powrocie do Nazaretu — „wzrastał w mądrości” (2,52): w nauce Tory i ustnej tradycji żydowskiej. I znowu: tylko nasz nieżydowski autor, ewangelista uniwersalizmu zbawczego, przekazuje nam te „żydowskie” wiadomości.

Atoli wcześniej, „gdy nadeszły dni ich oczyszczenia, przewidziane przez Prawo Mojżesza”, i gdy „zanieśli Dzieciątka do Jerozolimy, aby Je ofiarować Panu”, Symeon ujrzał w Dzieciątku nie tylko znak sprzeciwu; ujrzał w Nim proroczo „światłość (φῶς) dla oświecenia pogan i chwałę (δόξα) dla Twojego ludu Izraela” (2,32-33). Ważne jest stwierdzenie PKB, że ten tekst Łukasza, oparty na tekście Deuteroizajasza (42,6; 49,6), łączący światło dla pogan z chwałą Izraela, „jest dobitnym dowodem na to, że uniwersalizm nie oznacza antyjudajizmu”⁶. „Chwała” to najpierw chwała Boża; widoczna kie-

⁴ W polskim przekładzie to zdanie zostało okaleczone.

⁵ Brat Efraim przypomina, że żydowski chłopiec osiągał pełnoletniość ukończywszy 13 lat, „lecz być może chciano połączyć tę uroczystość z pielgrzymką do Jerozolimy i obchodzić ją w świętym miejscu już wcześniej”; TENŻE, *dz. cyt.*, s. 45. Obserwacje Tory przez Świętą Rodzinę podkreśla także W. STYRA, *Opowiadanie o dwunastoletnim Jezusie w Świątyni (Łk 2,41-51) w aspekcie lingwistycznym*, *Scriptura Sacra* 8–9 (2004–2005), s. 127–140.

⁶ Nie był to ulubiony tekst kaznodziejów, teologów i egzegetów. Jeśli jednak w ogóle nie zajmuje się nim W. RAKOCY, autor najnowszej monografii z teologii Łukasza (*Święty Łukasz wobec niewiary Izraela — krytyka i nadzieja*, Warszawa 2006), to dlatego, iż inny jest temat jego rozprawy. Natomiast szczegółowo omawia wiersze 34b-35: *tamże*, s. 16–23. Jego dzieło ma

dyś na obliczu Mojżesza, teraz odbija się na obliczu Izraela, staje się jego chwałą, widoczną dla innych.

Dorzućmy, że Łukasz, w przeciwieństwie do Mateusza, nie cytuje wprost — z wyjątkiem 2,23-24 — tekstów starotestamentalnych. A jednak Pierwszy Testament jest nieustannie obecny w jego ewangelii dzięki cytatom domyślnym. Jeśli ich odkrywanie wymagało od egzegetów pewnego trudu, to do Żydów i chrześcijan I wieku przemawiały one bez trudu, bo znali całe wielkie partie Biblii na pamięć. Egzegeci wykryli także zakorzenie starotestamentalne w kompozycji i obrazach tej ewangelii. Jeden przykład: Maryja jest nową Arką Przymierza przynoszącą w swym łonie Pana: „Gdy Elżbieta usłyszała pozdrowienie Maryi, poruszyło się (ἐσκίρτησεν – dosł. «podskoczyło») w niej dziecko” (1,41). Czasownik σκίρτάω (także w. 44) oznacza w greckiej Biblii (LXX) tańce liturgiczne towarzyszące procesjom z Arką Przymierza, np. „kiedy Arka Pańska przybyła do Miasta Dawidowego”, król Dawid „podskakiwał i tańczył przed Panem” (2 Sm 6,16).

3. Publiczna działalność i jej finał

Łukasz opowiada nie tylko o pielgrzymce 12-letniego Jezusa do Jerozolimy z rodzicami. Opisuje nam szeroko Jego wstępowanie do Miasta świętego z własnymi uczniami (9,51–19,41). Rabbi Jezus jest przykładnie wierny świętom pielgrzymkowym przepisany przez Torę. Przykładnie wchodzi do synagog, aby się modlić, słuchać Słowa lub dzielić się nim. „Przyszedł też do Nazaretu, gdzie się wychował. Zgodnie ze swym zwyczajem wszedł w dzień szabatu do synagogi i powstał, aby czytać”. (4,16). Jest oczywiście Żydem praktykującym regularnie: „zgodnie ze swym zwyczajem...” Uczestniczy w nabożeństwie szabatowym, czyta *Haftarę* ze zwoju Izajasza, a wszystko odbywa się tak, jak przepisują rubryki liturgii synagogałnej do dnia dzisiejszego. W kontekście nabożeństwa synagogałnego ogłasza swoje mesjaństwo (4,18-21)⁷.

---

dwie części zatytułowane w nawiązaniu do prorocтва Symeona 2,34: *Upadek Izraela i Powstanie Izraela*.

⁷ F. BOVON, *Das Evangelium nach Lukas, Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament*, t. III/1, Zürich 1989, s. 216: „Programowe jest słowo Jezusa, które zwiastuje orę-

Tym niemniej — stwierdza dokument PKB — pierwszy epizod publicznej działalności Jezusa, a mianowicie Jego przemówienie w synagodze w Nazarecie (4,16-30), pokazuje, że uniwersalizm stanie się problemem. Jezus nawołuje w nim swych współmieszkańców, by wyzbyli się postawy zaborczej wobec Jego darów cudotwórcy i uznali, że dary te są również dla obcych (4,23-27). Reagują na to gwałtownym sprzeciwem: odrzuceniem i próbą zabójstwa (4,28-29). W ten sposób Łukasz z wyprzedzeniem wyjaśnia to, co będzie często reakcją Żydów na sukcesy Pawła wśród pogan. (...) Jednak inni Żydzi przeciwstawiają się tej pokusie i wielkodusznie podejmą służbę na rzecz ewangelizacji (Dz 18,24-26).

Łukaszowy Jezus ma ambiwalentny stosunek do duchowych przywódców swego ludu.

Łukasz przytacza tradycje ewangeliczne, które przedstawiają Jezusa zmagającego się z opozycją pisarzy i faryzeuszy (Łk 5,17-6,11). W 6,1 łagodzi jednak wrogość tych adwersarzy nie przypisując im od początku, jak to jest u Mk 3,6, zbrodniczego zamiaru. Mowa polemiczna przeciw faryzeuszom u Łukasza (11,42-44), rozszerzona później na „uczonych w Prawie” (11,46-52), jest znacznie krótsza niż w Mt 23,2-39.

Do tych informacji PKB dodajmy, że to faryzeusze ostrzegają Jezusa przed zagrażającym Mu niebezpieczeństwem (13,31). Jak również, że zasiada On do stołu z faryzeuszami (7,36; 14,1). Dokument PKB przypomina perykopy Łukaszowe podkreślające uniwersalizm orędzia Jezusa: przypowieści o dobrym Samarytaninie, o zaginionej owcy, zgubionej drachmie i o miłośnym ojcu; oraz przypowieści ostrzegające przed odrzuceniem Go: o dzieściu minach i przewrotnych rolnikach. Dokument przypomina także, że Jezus „płacze nad losem Jerozolimy (19,41-44) i nie interesuje się wcale swoim własnym losem, a przejmuje się nieszczęściem kobiet i dzieci tego miasta (23,28-31)”.

Gdy chodzi o opis Męki Jezusa, Łukaszowa wersja „nie traktuje zbyt surowo władz żydowskich” — stwierdza słusznie PKB, dodając, że „Łukasz oszczędza Jezusowi konfrontacji z arcykapłanem, oskarżenia o bluźnierstwo i wyroku, co w konsekwencji pomniejsza również winę przeciwników Jezusa” (film Gibsona *Pasja* daleko odbiega od ewangelii). Ich oskarżenia mają charakter polityczny, nie religijny (23,2). Gdy jednak postawa przywódców jest wroga, postawa ludu jest neutralna albo przyjazna i współczująca (23,27.35.48), równie życzliwa jak podczas Jego publicznej działalności. Jezus modli

dzie Boga i rolę pośredniczącą Mesjasza. Podobnie programowa jest również eschatologiczna treść, ale niestety także ludzka odmowa”.

się też w godzinie śmierci za rzymskich oprawców: „Ojcze, przebacz im, bo nie wiedzą, co czynią” (23,34). Trudno nie być przekonanym, że tym wielkodusznym usprawiedliwieniem obejmuje także swoich żydowskich przesła-dowców. Zmartwychwstały „zaczynając od Mojżesza i wszystkich proroków, wyjaśnił im, co we wszystkich Pismach odnosiło się do Niego” (24,27), a za-powiadając, że „w imię Jego będzie głoszone wszystkim narodom wezwanie do opamiętania się dla odpuszczenia grzechów”, dodaje: „zaczynając od Je-ruzalem” (24,47). Święte miasto Żydów spina klamrą całą ewangelię Łukasza (zob. rozdział 1 i 24), zaś obietnica mesjańskiego zbawienia, zapowiedziane-go przez Symeona (2,30-32) realizuje się w słowach: „w imię Jego głoszone będzie nawrócenie i odpuszczenie grzechów wszystkim narodom, począwszy od Jeruzolimy” (24,47)⁸.

Dokument PKB konkluduje:

Dziedzictwo, które trzecia ewangelia przekazuje księdze Dziejów Apostolskich, jest więc substancjalnie przyjazne ludowi żydowskiemu. Siły zła już miały swoją godzinę. (...) Jednak nie one przeważały. Boży zamysł urzeczywistnił się zgod-nie z Pismami (24,25-27.44-47), a jest to miłosierny zamysł zbawienia dla wszystkich.

Przytoczmy też wnioski W. Rakocego, chociaż zajmuje się on raczej stroną negatywną (niewiara Izraela):

Po pierwsze, należy odrzucić rozwijaną tezę, że autor Łk-Dz był przekonany o końcu misji do Żydów czy braku dla nich nadziei. (...) Odrzucamy tym bar-dziej sugestie, że dzieło zdradza formy antyjudajizmu. Autor Łk-Dz postrzega dialog z judaizmem z końcem I w. jako równoległy z ewangelizacją świata pogańskiego⁹.

To ostatnie zdanie to nader ważna konkluzja polskiego biblisty. A my zakonkludujemy następująco: jeśli ewangelista, który jako jedyny nie pocho-

⁸ J. CZERSKI (*Ewangelie synoptyczne w aspekcie literackim, historycznym i teologicznym*, Opole 1996, s. 152) tak o tym mówi: „Jeruzolima odgrywa zatem szczególną rolę w kompozycji Łukasza. Spełnia ona w ewangelii Łukasza funkcję teologiczną. Tu zaczyna się i kończy historia Jezusa. W Jeruzolimie — a nie jak u pozostałych synoptyków w Galilei — spotyka się Chrystus zmartwychwstały ze swoimi uczniami i przed swoim wniebowstąpieniem nakazuje im, że «począwszy od Jeruzolimy ma być głoszona Ewangelia» (24,47). Od Jeruzolimy zatem rozpocznie się rozszerzać Kościół, aż obejmie on swoim zasięgiem cały świat”. To nas uderza w tej ewan-gelii: partykularyzm (wiera Izraela) i uniwersalizm (świat cały). Ale punktem wyjścia i stałą podstawą jest Izrael: „zaczynając od Jeruzalem”.

⁹ RAKOCY, *dz. cyt.*, s. 259–260.

dził z ludu żydowskiego, nie tylko pisał o Żydach z większą niż inni ewangelści życzliwością, ale także pokazywał mocne osadzenie Jezusa i Jego orędzia w Biblii i judaizmie, to nam, dzisiejszym czytelnikom tego, co napisał o wydarzeniach przekazanych przez naocznych świadków i sług Słowa (zob. 1,1-2), powinno dawać wiele do myślenia.

Der nichtjüdische Evangelist ist projüdisch

ZUSAMMENFASSUNG

Der Autor zeigt dass Lukas, der einzige Evangelist, der höchstwahrscheinlich kein Jude war, mit größerer Freundlichkeit als die übrigen Evangelisten über Juden berichtete. Er betonte auch den starken Sitz der Haltung Jesus und seiner Botschaft in der Bibel und Judentum. Das ist vor allem im so genannten Kindheitsevangelium sichtbar, aber auch in der öffentlichen Tätigkeit und der Lehre Jesu bis zur Auferstehung. Der Autor zitiert und kommentiert das Dokument der Päpstlichen Bibelkommission aus dem Jahr 2001 *Das jüdische Volk und seine heiligen Schriften in der christlichen Bibel* und zeigt die im dritten Evangelium existierende Korrelation zwischen Partikularismus (dem Glauben Israel) und Universalismus (die Mission der Welt gegenüber). Dabei betont er, dass der zweite auf dem ersten aufgebaut ist.